

ԳԵՂԱՐԱՆԻ ԲԱՐԻՈՒԴԱՐԵՑՆ

V

1851 թ., երբ Բարխուդարեանը Դորպատ հասաւ, Դորպատի հայ ուսանողութեան ոսկէ դարն էր. Խաչատուր Աբգովեանի ոգևորուած յորդորները Թիֆլիզում և Ստեփանոս Նազարեանինը Մոսկուայում՝ յօգուտ Դորպատի, ի զուր չանցան: Թիֆլիզի հայ երիտասարդները այնքան են ոգևորուում Դորպատի համալսարանի այն ժամանակուայ գերմանական կրթութեամբ, որ շատերը նոյն իսկ միջնակարգ դպրոցներից դուրս գալով Դորպատ են գնում՝ պատրաստուելու և ապա համալսարան մտնելու: Մոսկուայում Լազարեան ճեմարանի հայ սաներից շատերը՝ թողնելով Մոսկուայի և Ռուսաստանի այլ համալսարանների յարմարութիւնները՝ շտապում են Դորպատ: Այս գաղափարական հոսանքին հետևում են նաև Նոր նախիջևանցիները և այդպէսով 1851—1852 թ. Դորպատի հայ ուսանողների թիւը հասնում է 22-ի, որ շատ մեծ քանակութիւն է, ինկատի ունենալով լիսնական թուականներ Ռուսահայոց մտաւոր կրթութեան հորիզօնը և միջնակարգ դպրոցների շատ սահմանափակ թիւը:

Միջնադարեան թմրութիւնից հազիւ արթնացող հայ ժողովրդի ուսումնաճարաւ զաւակները Դորպատում յանկարծ ընկնում են գերմանական հասարակութեան մէջ, որ Եւրոպական քաղաքակրթութիւն ունէր և թէ մօքի ու թէ կեանքի ձգտումներով բոլորովին տարբերում էր կովկասեան ժողովրդից: Գերմանացին ուր էլ որ լինի, թէ իւր հայրենիքում և թէ օտարութեան

*) «Լուսաբ» 1902 № 1.

մէջ, միշտ իբրև սրբութիւն սրբոց է պահում՝ մայրենի լեզուն և հայրենիքի լիշատակը:

Հայ ուսանողները գալով Դորպատ և ամեն մի քալափոխում այդ գաղափարների հետ ընդհարուելով՝ մնում են շուտաւարժ և ամօթահար. ոչ իրենց ժողովրդի լեզուն գիտեն և ոչ էլ իրենց հայրենիքի պատմութիւնը, միջնակարգ ուսումն էլ ստացել են ուրիշ լեզուով: Երջպատողների արհամարհանքից ազատ մնալու և իրանց այդ միջնորդութիւնը շնորհիւ հետզհետէ արթնացող ինքնաճանաչութեան զգացմանը բաւականութիւն տալու համար, հայ ուսանողները գերմաներէնի հետ զուգընթացաբար սովորում են և հայերէնը: Եւ կարճ ժամանակի ընթացքում շրջապատող գաղափարների ազդեցութիւնն այնչափ լայն ծաւալով է տեղի ունենում հայ ուսանողների վրայ, և մայրենի նոր լեզուի, աշխարհաբարի կատարելագործման ձգտումն այնպիսի թռիչքներով է յառաջադիմում, որ մարդ կարծում է թէ ոչ թէ գերմանական, այլ հայկական համալսարանի ուսանողներ են. ամեն մի ուսանող երգիչ—բանաստեղծ է դառնում, հայերէն ուսանողական երգեր յօրինում, հայրենի իւրերով ու վշտերով տոչորւում: Մէկը (Փափագեանց) անցեալի լիշատակներն է վերականգնում. «Ձէկ որդիք Արամեան, կոչէ Հայաստան, զարթեալ, ասէ, ի քնոյ ինձ հանգիստ ոչ գոյ...»: Երկրորդը (Աւագեանց) երգում է. «Որդիք Հայկայ, գտջիք ներկայ ձերոց զգացմանց. տէր արքայ,—լուարուք երգեմ զերգս հայոց»: Երրորդն (Ռաֆայէլ Պատկանեան) ուրախ ուսանողական տրամադրութեամբ երգում է. «Բաժակներ առնունք, եղբարք, լիք լիք բաժակներ զինով», «Եղբարք, խմենք գինի հայ ազգի կենացը». չորրորդը (Քերովրէ Պատկանեան) նոյնպէս գերմանական հումորով երգում է. «Երբ ծխաբաշտ ձեռիս, սենեակումս նստած եմ». «Կռամբամբուլին էս էն օդին է, որ մեզի քաջ ծանօթ է, որոյ չխմելը ուսանողին շատ մեծ ամօթ է»: Հինգերորդը (Գ. Միրիմանեան) պատանեկան կարօտով լիշում է սեւաչեայ հայ օրիորդներին և թախիծով երգում. «Հայոց աղջիկներ, ձեր հոգուն մատաղ. երբ միտս էք գալիս, ա-

սուս եմ ես — անի: Ձեր սև սև աչքեր, սև ունքով պատած, կարծես երկնային դալամով քաշած: Վեցերորդը (Ռոդոխեան) պանդխտի թախիծով պատած վշտալի սըրտի որդիական կարօտն է հայրենիք ուղարկում՝ չուող ծիծեռնակի սիրուն թևերով և երգում. «Ծիծեռնակ, ծիծեռնակ, դու գարնան սիրուն թռչնակ, դէպի ուր ինձ ասա՝ թռչում ես այդպէս արագ: Ա՛խ, թռիւր, ծիծեռնակ, ծնած տեղս Աշտարակ, անդ շինիր քո բունը հայրենի կուռրի տակ: Անդ հեռու այլուր հայր ունիմ սգաւոր, որ միշտ իւր որդւոյ վրայ սգայ օրէցօր. երբ տեսնես դու նրան ինձնից շատ բարեւ արա՛, ասա՛ թող նստի լա՛յ իւր անբաղդ որդու վերայ»: Եօթերորդը... սակայն բաւական է:

Իսկ տմբողջ խումբը միաբերան երգում է.

«Ով չգիտէ հայերէն, ոչ ճանաչէ նա զօրէն»:

Եթէ այս բոլորի վրայ աւելացնենք նաև այն հանգամանքը, որ Խաչատուր Աբովեանի «Վէրք Հայաստանի»-ի մէկ ձեռագիր օրինակը ուսանող Գ. Աբիմեանի (Աբովեանի նախկին աշակերտներից) մօտ գտնուելով՝ հայ ուսանողների խմբական ընթերցանութեան նիւթ էր դառնում, կարող ենք երևակայել թէ՛ այդ թարմ սրտերի ոգևորութիւնն ի՞նչ աստիճանի էր հասնում:

Ուսանողական ազատ ընկերները նուիրւում էին Չամչեանի, Ինճիճեանի, Եղիշէի, Խորենացու, Եղնիկի, Փաւստոսի, Տելեմաքի ընթերցման և ուսումնասիրութեան *): Հայերէն լաւ գիտեցողը սովորեցնում էր չըգիտեցողին, հին ուսանողը առաջնորդում էր նորեկին, հարուստը օժանդակում էր չբաւորին, ուրախը մխիթարում էր վիշտ ունեցողին. մէկ խօսքով ընկերական սէրը կապում էր զանազան տեղերից եկող երիտասարդներին և մի հոգի, մի շունչ կազմում, մի դադափարով ոգևորում: Սակայն թող չկարծուի, թէ հայ

*) Ստացւում էին նույնպէս «Արծիւ Վասպուրական», «Արշալուս Արարատեան», «Ազգասէր» պարբերական թերթերը և հասարակական խնդիրների վիճարանութեան ու քննադատութեան նիւթ տալիս:

ուսանողները գտղափարական զբաղմունքով ոգեւորւելով մոռանում էին ուսանելը. ոչ. նոքա ուսման մէջ ևս յառաջադէմ էին և շատերը նոցանից գովասանքի էին արժանանում գերմանացի ուսուցչապետներից. իսկ Գերմանիայի ուսանողները և առ հասարակ այն շրջանները, ուր մուտք ունէին հայ ուսանողները, միշտ համակրանքով էին վերաբերւում վերջիններս և մինչև այժմ էլ զեռ շատերը Դորպատում մեծ յարգանքով ուրախութեամբ են լիշում նախկին հայ ուսանողների անունները *):

Դորպատի հայ ուսանողութեան այս ամենածաղկեալ շրջանումն է մուտ գործում պատանի Գէորգը Դորպատ և միանգամայն շուարում. բոլորովին նոր աշխարհ է բացւում հետաքրքրուող նորեկի համար: Հենց առաջին քալլափոխին նա այնպիսի տպաւորութիւններ է ստանում, որ անջինջ կերպով դրոշմւում են նորա սրտի վրայ: Այդ նոր շրջանի մէջ նա սկզբումը ճշնշուած է զգում իրեն և մինչև անգամ ամաչում է... նորա հարցումներին հայերէն են պատասխանում և այն էլ այնպիսի հայերէն, որ բոլորովին տար-

*) Խաչատուր Աբովեանի 'և Ստեփաննոս Նաղարեանից լետոյ Դորպատի ուսանող են եղել՝ Աղափիրեան լետոյ եպիսկոպոս, ուսուցիչ և թարգմանիչ եւրոպական կրօնական երկերի. Փափազեանց ուսուցիչ—Դանիէլ Խատիսեանց—ուսուցիչ և հեղինակ. Գէորգ Աբովեանց—թարգմանիչ ու հասարակական գործիչ—Մարկիանոս Ռօտինեանց—բժշկապետ. Աւագեանց, Գ. Միրիմանեանց—հալոց աղջիկների հեղինակը—Սիքայէլ Փրի. դոնեանց—ուսուցիչ. —Պետրոս Միմէօնեան—ուսուցիչ ու խմբագիր. —Քերովբէ Պատկանեան—գիտնական և ուսուցչապետ. Ռաֆայէլ Պատկանեան—Գամառ-Քաթիպա՝ լայտնի բանաստեղծ. Դոդոխեան—ծիծեռնակի հեղինակը—Վ. Ասկարեան. Նաղարբեգեան—այս երկուսը վախճանուել են Դորպատում և այնտեղ թաղուել լուսերականների հանգստարանում.— Տէր Պետրոսեան, Տէր-Միքայէլեան, Փուղինեան, Խուբեան, Շարոյեան, Պեպինեանց, Միք. Ամատունի. Ղազարեան Ալէք. Ռօտինեան, Ե. Աբովեան, Գէորգ Բարխուդարեան:

Սոքա եղել են Դորպատում մինչև 1857 թ. սոցանից ոմանց բնորոշ դժերն առաջ է բերում Ալէք. Ռօտինեանը «Դորպատեան հայ ուսանողաց կեանքից» բանասիրական լուսաւոյն. Արձագանք 1892 № № 107, 108 և 110.

բերում էր Թիֆլիզի բարբառից. բայց երկար չէ տե-
ւում նորա տարտամ դրութիւնը, հին ուսանողները օգ-
նութեան են հասնում, նա կարգում է հայերէն, սո-
վորում նոյն աշխարհաբարը գերմաներէնի հետ զուգըն-
թացաբար և հետզհետէ վարժուելով ուսանողական ա-
ւանդական սովորութիւններին, մասնակից է լինում
հայրենակիցների գաղափարական խորհրդածութիւննե-
րին և կամաց կամաց նորա սիրտն ևս նոյնպիսի
օգևորութիւն է զգում: Նա լեզուներ սովորելու մեծ
ընդունակութիւն է ցոյց տալիս և համեմատաբար կարճ
միջոցում այնքան լատիներէն է սովորում և այնչափ
տիրապետում գերմաներէն լեզուին, որ տարուայ վերջը
քննութիւն տալով՝ մտնում է համալսարան իբրև իւ-
կադան ուսանող: Սակայն անխոնջ աշխատանքը որքան
որ կրթում է նորա հոգին ու միտքը, այնչափ ևս վատ
ազդեցութիւն է ունենում նորա աչքերի վրայ և մէկ
աչքը այնքան է տկարանում, որ բժիշկները կատա-
րեալ կուրութիւն նախատեսելով՝ վճռական խորհուրդ
են տալիս՝ թողնել ամեն տեսակ գրաւոր պարապ-
մունք: Համալսարանի լայտնի ակնաբույժի այս վճիռը
կտոր-կտոր է անում ուսումնածարաւ սիրտը, որ գեռ
մօտ 18 տարեկան հասակումն էր: Ուսանողներից մէկն
այս տարաբաղդ լուրը հաղորդում է Գէորգի ծնողնե-
րին և մի տիւր օր նա նամակ ու ճանապարհածախք
է ստանում ծնողներից, որոնք թախանձում են նորան
անմիջապէս հայրենիք վերադառնալ: Խեղճ ուսանող.
նորա բոլոր ծրագիրները տակն ու վրայ են լինում. որ-
քան ծանր պէտք է թուար նորան՝ թողնել համալսա-
րանը, քաղաքակիրթ շրջանը, սիրելի դարձած հայ ու-
սանողներին թողնել՝ այն մթնոլորտը, որ այդ մօտ եր-
կու տարուայ կարճ ժամանակամիջոցում այնքան յեղա-
փոխիչ ազդեցութիւն էր ունեցել նորա հոգեկան աշ-
խարհի վրայ, այնքան գաղափարներ ներշնչել նորան,
այնքան տոգորել նորա միտքը...: Սակայն պէտք է
համբերութեամբ տանէր ճակատագրի հարուածը, հրա-
ժարուէր այդ բոլորից և սիրտը կտորած վերադառնար
հայրենիք՝ իւր ծնողների գիրկը: Մօտ երկու տարի ա-
ռաջ որչափ ցնծալի յոյսերով էր թողել նա Թիֆլիզը և

այժմ որպիսի հոգեկան թախիծով և մտատանջութիւններով է նորից ոտք կոխում իւր հայրենի քաղաքը: 1853 թ. աշնանը Բարխուդարեանը հասնում է Թիֆլիզ:

VI

Թիֆլիզում Բարխուդարեանը մի առ ժամանակ զբաղւում է միմիայն իւր աչքերը բուժելով և մասնաւոր դասեր տալով: Իսկ երբ աչքերի տկարութիւնը մասամբ անցնում է, նուիրւում է գերմաներէն դաստիան գրքերի ընթերցանութեան և մի և նոյն ժամանակ քննութեան պատրաստուելով՝ 1855 թ. ձեռք է բերում գաւառական ուսուցչի ցենց և հետեւեալ տարին նշանակւում է Հին-Նախիջևանի գաւառական դպրոցի ուսուցիչ: Այս պաշտօնը նա վարում է մինչև 1863 թ. և տեղափոխուելով Թիֆլիզ՝ նշանակւում է գիմնազիայի վերակացու, իսկ 1866 թ. Դուշէթի ուսումնարանի տեսուչ և մօտ երկու տարի վարելով այդ պաշտօնը՝ բոլորովին թողնում է պետական ծառայութիւնը:

Բարխուդարեանը պետական ծառայութեան գործունէութեան շրջանում ևս ազատ ժամերը նուիրում է գրականութեան. նա ընթերցանութեան շնորհիւ բաւականին ծանօթանալով հայ հին և նոր սակաւաթիւ մատենագիրների հետ՝ փորձում է ինքն էլ գրել: Սկզբում նա գրում է ոտանաւորներ և կեանքից վերցրած վիպական պատկերներ. այդ գրուածքները մնում են անտիպ, որովհետև այդ միջոցին ոչ մի պարբերական հրատարակութիւն չկար ամբողջ Ռուսաստանում, ուր կարող լինէր նա գետեղել իւր գրչի առաջին փորձերը: Եւ ահա, երբ 1858 թ. Ստեփաննոս քահանայ Մանգինեանցը ձեռնարկում է հրատարակել «Մնղու Հայաստանի» լրագրական, բանասիրական և առևտրական լրագիրը, յունուարի 1-ին լոյս տեսած հէնց առաջին համարում տպագրւում են Գ. Բարխուդարեան ստորագրութեամբ հետեւեալ չորս ոտանաւորները.

I. ԱՌԱՎ. Հաւատարմութիւն, կամ. դող և շուն:

II. ՕՐՕՐՈՑԻ ԵՐԳ.

III. ԱՌՀԱՅԱՍՏԱՆ *):

IV. ՓՈԹՈՐԻԿ.

Այս ոտանաւորներէց առաջինը «առակ» երևի բանաստեղծի առաջին փորձերէց մէկն է, որովհետեւ թէ բանաստեղծութիւնը շատ թույլ է և թէ լեզուն շատ անհարթ. բովանդակութիւնը շան հաւատարմութիւնն է, որ չէ թույլ տալիս գողին մօտենալ տիրոջ բնակարանին՝ չխաբուելով նորա, իբրև կաշտաք առաջարկած, մի կտոր հացից. առակի բարոյականն արտայայտուած է վերջին տունով.

«Ինչքան ամօթ է ծառային,
Անբան շանմէն անպէտ լինին.
Եւ մէկ փողի օգտի համար.
Տիրոջը՝ թըշնամուն ծախեն».

Երևի հեղինակը ինքն էլ վերջը չհաւանելով իւր գրչի այս թույլ փորձը՝ չէ գետեղել իւր «Բանաստեղծութիւնների ժողովածուի մէջ, որ տպագրուեց 1897 թ. **)

«Օրորոցի նրզը» չորստողեան 13 տնից բաղկացած ոտանաւորը նույնպէս անհարթ է և ժողովածուի մէջ լույս է տեսել փոփոխուած. 9 և 10-րդ տները սկզբնական ձևն է.

«Քո բուր սրտով
Դու նրան միշտ սիրէ,
Որ իւր պինդ ձեռով
Աշխարք կըտիրէ.
Երբ ալս կատարես,
Էլ մի վախենար,
Թէ դու կըլինես
Չար հոգսն աւար».
Քանի սուրբ հրեշտակ,
Քո կողքին կանգնած,...

Ժողովածուի մէջ այդ տողերին փոխարինում են.

Սրտումդ պահիր
Աստուծոյ սէրը.
Նա է որբերի
Պաշտպանն ու տէրը.

*) Մեղու Հայաստանի 1858 ա. տարի № 1.

**) Գ է ռ ր գ. Բ ա ր խ ու ղ ա ր ե ա ն ց ի ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԻ-ԹԻԻՆՆԵՐԸ ԹԻՖԼԻԶ. 1897.

Թէ նորա կամքը
Դու միշտ կատարես,
Աշխարհքումս դու
Երջանիկ կապրես:
Եւ քո սուրբ հրեշտակ,
Որ մօտդ կանգնած, ... *)

«Առ Հայաստան»ը Բարխուդարեանը գրել է առաջին անգամ Հին-Նախիջևան գնալու ժամանակ ճանապարհին. այս ոտանաւորից, որի արտաքին ձևը թէև կոկ չէ, բայց արտայայտում է երիտասարդ բանաստեղծի հայրենասիրական զգացմունքը, երևում է Դորպատի և Խաչատուր Աբովեանի ազդեցութիւնը:

«Փոթորիկը ամենից յաջողւածն է՝ թէ ներքին բովանդակութեան, թէ բանաստեղծութեան և թէ լեզուի կողմից. կարգացւում է գիւրութեամբ և հաճութով. նկարագրութիւնն ևս բնականին համապատասխան: Գրուածքի բարոյականն է.

«Այսպէս եղբարք մեր կեանքում
Շատ կրտսենենք մրրիկներ,
Բայց մենք ունինք նրկնքումը
Բարի հայր, նա է տէր մեր»:

Վերջին երկու տողերը ժողովածուի մէջ փոխուած են այսպէս.

«Զվառախք, մրրիկներին
Կը հետենին պարզ օրեր» **)

«Մեղու Հայաստանի»ի առաջին համարից լեռնային Բարխուդարեանն այլ ևս չէ աշխատակցում այդ թերթին. թէ էնչու, յայտնի չէ: Երևի թերթի ուղղութիւնից է դժգոհ մնում. այս դժգոհութիւնը նա արտայայտում է շատ խիստ բառերով 1859 թ. մայիսի 8-ին Հին-Նախիջևանից «Հիւսիսափայլի» խմբագիր Ստեփանոս Նազարեանին գրած մի նամակով, որ տպուած է «Հիւսիսափայլի» յուլիսի համարում: Նամակագիրը յայտնելով, որ ուղարկում է «Հիւսիսափայլին» չորս ոտանաւոր, ասում է. «Առաջին անգամը կարգաց հասարակութիւնը իմ անունը թշուառ Մեղուի 1 համարումը 1858 թ., բայց ես շուտով վերջացրեցի ամենայն հաղորդակ-

*) Նոյն էջ 46.

**) Նոյն էջ 51.

ցութիւնն նորա հրատարակչի հետ, տեսնելով նորա լրագրի ոչնչութիւնը՝ Սլոթմ դառնալով դէպի Ձեզ, կամենում եմ իմանալ, արդեօք արժանի են իմ աշխատութիւնքը որ և իցէ ուշադրութեան հասկացող մարդերի կողմից, թէ ժամանակ է արդէն դադարել թուղթը ի զուր տեղ սկսեցնելուց։ Իմ ոտանաւորները ընդունվելով Մեղուի մէջ, ես առաւել տեղիք ունիմ կասկածելու նոցա արժանաւորութեան մասին, քան թէ այն ժամանակ, երբ որ մերժվելու էին նորանից։... Վերջն աւելացնում է. «Եթէ տեսանեմ որ ընդունելութիւն գտանեն այս ոտանաւորները Ձեր օրագրի մէջ, այն ժամանակ վստահանալով կուղարկեմ մի քանի աշխատութիւնք հանդերձ մի պատմութեամբ, որ մակադրած է Դոդէնս Բօռնթալէր, թարգմանութիւն գերմաներէնից (գործ Րինիցի)» *)։

Բարխուդարեանն իբրև Դորպատեան դպրոցի անդամ և հետևող հարկաւ պէտք է աւելի համակրէր Ս. Նազարեանի ուղղութեան, քան թէ «Մեղու Հայաստանի» ի։ Սակայն մի հանգամանք անբացատրելի է մընում. թէ «Հիւսիսափայլը» Մոսկուայում և թէ «Մեղու Հայաստանին» Թիֆլիզում միաժամանակ են սկսւում հրատարակուել, միևնույն 1858 թ. առաջինն իբրև ամսագիր, երկրորդն իբրև շաբաթաթերթ։ Սպասելի էր, որ Բարխուդարեանն իւր առաջին փորձերն ուղարկէր Հիւսիսափայլին. սակայն «Մեղուին» է տալիս և մօտ տարի ու կէս անցնելուց յետոյ է անցնում «Հիւսիսափայլին» այնպիսի թունդ արտայայտութիւններով։ Եւ երևի այդ թունդ խօսքերն էլ բաւականին նպաստում են, որ Ս. Նազարեանը գովում է իւր նոր աշխատակցին ասելով. «... Պ. Բարխուդարեանցի նամակը ցուցանելով իւր մէջ առողջամիտ գաղափարներ, քաղցր պարտականութիւն ենք համարում մեր վերայ դարձուցանել հասարակութեան ուշադրութիւնը այդ մտածող և քանքարաւոր հայի վերայ, մանաւանդ այնպիսի հեռւոր ասիական անկիւնում։ Ոտանաւորների թարգմանութիւնը ևս ակնյայտնի վկայում է, որ հեղինակը

*) «Հիւսիսափայլ» 1859. լուիս № 52 570.

ջերմ ու տաք սրտով զգացել է գերմանական բանաստեղծի հետ» *):

«Հիւսիսափալլ» այդ համարում տպագրուած Գ. Բարիսուդարեանի չորս ոտանաւորները հետեւեալներն են.

1. Պատանին աղբիւրի մօտ.

2. Յովհաննայի հրաժարվիլը.

3. Կորած սէրը.

4. Խօսակցութիւն լուսնակի հետ:

Առաջին երկուսը թարգմանութիւն են Շիլլէրից, իսկ վերջին երկուսը ինքնուրոյն: Այս թարգմանութիւնները տպագրութեամբ առաջինը լինելով և Ս. Նազարեանի գովասանքին արժանանալով՝ առիթ են տալիս մեզ մի փոքր երկար խօսել դոցա մասին: Պատանին աղբիւրի մօտ **) Շիլլէրի երրորդ շրջանի, ուրեմն և ամենահասուն ժամանակի փոքրիկ սիրուն ստեղծագործութիւնն է և գեղարուեստօրէն նկարագրում է մի պատանու անյաջող սէրը: Ոիրոյ անյաջողութիւնն, ինչպէս պարզ երևում է ոտանաւորի վերջին մասից, առաջանում է այն հանգամանքից, որ սիրուած օրիորդը ապրում է շքեղ զղեակում, ուրեմն և հարուստ կամ բարձր դասակարգից է, իսկ սիրահարուած պատանին ասում է.

Raum ist in der kleinsten Hütte

Für ein glücklich liebend Paar.

«Երջանիկ սիրող մի զուգի համար

Տեղ կալ ամենափոքր խրճիթում ամբամբ».

ուրեմն հարուստներից չէ:

Ոտանաւորի հայերէն թարգմանութիւնը շատ անհարթ է. ընդհանուր տպաւորութիւնը թույլ և տեղ տեղ չէ արտայայտում այն, ինչ որ ասում է Շիլլէրը. Օրինակ—Շիլլէրը գրում է.

Fraget nicht, Warum ich traure.

In des Lebens Blüthenzeit!

*) «Հիւսիսափալլ» 1859. լույս. էջ 569.

**) «Ժողովածուի» մէջ պ. Բարիսուդարեանը փոխում է ալպէս. պատանին վտակի մօտ: Գերմաներէն բնագիրն է. «Der Jüngling am Bache»: «Bach» բառի ճիշտ նշանակութիւնը ոչ աղբիւր է, ոչ էլ վտակ. այլ առուակ, առու:

Alles freuet sich und hoffet,
Wenn der Frühling sich erneut.»

Որ նշանակում է. «Մի հարցնէք թէ ինչո՞ւ եմ ետ-
ադամում ծաղկափթիթ հասակում. ամեն բան (կամ
ամեն ոք) ուրախանում և լցւում է յուսով, երբ գա-
րունն է վերանորոգւում: Այս հատուածի բովանդա-
կութիւնը մեր թարգմանին արտայայտել է այսպէս.

«Մի հարցանէք, էր եմ սգում.

Մատաղ կեանքս ծաղկելով,

Ուրախութիւն, լոյս է դրում.

Բնութեան գարունը գալով:»

Որից պարզ չէ երևում թէ ո՞վ է այդ գգումը.
կամ թէ կարող է հասկացուել, որ մատաղ կեանքն է-
լոյս դրում, որ հարկաւ ճիշդ չի լինի ¹¹⁾:

Թարգմանիչը շարունակում է.

Գարնան բերած ուրախութիւն

Պէտք չէ ինձ. ինչ եմ առնում.

Մինիւն եմ ես միշտ որոնում,

Նա ինձ մօտ է, միշտ հեռու...¹²⁾

Հարկաւ մութն է վերջին տողը, որովհետեւ «մօտ»
և «հեռու» իրար հակասող գաղափարներ են և միա-
ժամանակ երկուսը միասին չեն կարող միեւնոյն յարա-
բերութեամբ տեղի ունենալ: Շիլլէրն ասում է.

„Sie ist nah und ewig Weit“.

Այսինքն «նա մօտիկ է և մշտնջենապէս հեռու».
միտքն այն է, որ թէև նա տարածութեամբ մօտիկ է,
բայց որովհետեւ իրեն անհասանելի է, ուրեմն և մըշ-

*) Այս հատուածը «Ժողովածուի» մէջ վերամշակուած է
այսպէս.

«Մի հարցնէք, էր եմ սգում,

Մատաղ կեանքս ծաղկելիս.

Ուրախութիւն, լոյս է ըզգում

Բնութիւն, գարունը գալիս:»

տես. Գ. Բ. բան. Ժող. էջ 192

**) Ժողովածուի մէջ այս տունը փոխուած է այսպէս.

«Ուրախութիւնն ինձ համար չէ,

Որ շնորհում է գարունը.

Այն, ինձանից միշտ հեռու է

Սրտիս ընտրած սիրունը:»

Ժող. էջ 193.

տնջենապէս հեռու է իրենից: Մի քանի բառեր էլ բանաստեղծական ազատութեամբ են թարգմանուած. օրինակ. «Jugend», որ նշանակում է երիտասարդութիւն, կամ պատանեկութիւն, թարգմանուած է մանկութիւն.

Թառամում է մանկութիւնս,
Ինչպէս այս ծաղկանց պսակս».

«Ungestillt» բառը, որ նշանակում է չլազեցած կամ չխաղաղուած, թարգմանուած է «անդարման».

Այս չեմ կարող հասնել նորան,
Սիրտս մնում է անդարման».

2. Յովհաննայի հրաժարուիլը «Օրլէանի կոյսը» ոգևորութեամբ լի գրուածքի այն սիրուն մենախօսութիւնն է, որ կազմում է պրօլօգին վերջաբանը, ուր Յովհաննա գնդը հրաժեշտ է տալիս իւր հովուական կեանքին: Հրաժեշտ բառի տեղ թարգմանիչը գործ է ածել «հրաժարուիլ», որ տարբեր իմաստ ունի:

Այս մենախօսութեան թարգմանութիւնը համեմատաբար աւելի լաջող է, բայց մի քանի տեղ դարձեալ իմաստի արտայայտութեան անճշդութիւններ կան. օրինակ ոգին պատուիրում է Յովհաննային.

„In rauhes Erz sollst du die Glieder schnüren,
Mit Stahl bedecken deine zarte Brust,
Nicht Männerliebe darf dein Herz berühren
Mit stünd'gen Flammen eitler Erdenlust.“

Որ նշանակում է. «կոշտ մետաղով պէտք է կապկպես անդամներդ, պողպատով ծածկես քնքոյշ կուրծքդ. տղամարդու սէրը չպէտք է շօշափէ քո սիրտը՝ աշխարհային ունայն ցանկութեան լանցաւոր տենչանքով»: Վերջին տողերի միտքը պարզ է. Յովհաննային պատուիրում է ոչ մի տղամարդու հետ սիրոյ յարաբերութիւն չունենալ: Սակայն թարգմանիչ բանաստեղծի տողերն այդչէն արտայայտում. նա ասում է.

«Մարմինդ պատիր ծանր զրահով,
Պողպատով ծածկիր քո փափուկ կուրծքդ.
Մարդկային սէրը ունայն իղձերով
Չվառէ երբէք անարատ սիրտդ»:

«Մարդկային սէրը բոլորովին այլ դադափար է քան տղամարդու սէրը:

«Ն'ըրէք չծաղկի ճակատդ պսակով»:

«Պսակով՝ բառը նոյնպէս անորոշ է. Յովհաննային չեն արգելում դափնեայ կամ ծաղիկների պսակով զարդարել ճակատը. Եիլլէրի խօսքը «Հարսանեաց սլապի» — Brautkranz — մասին է:

«Կը քահգես նրա բաղդի անիւը»:

«Բաղդի անիւը քանիւնը» անիմաստ դարձուածք է. Եիլլէրն ասում է.

«Umwälzen wirst du seines Glückes Rad».
այսինքն «կդարձնես (կգլորես) դու նորա բաղդի անիւը»:

«Մնաք բարով ծմակներ և ցուրտ աղբիւրներ».

«Ծմակներ» բառը դրուած է Եիլլէրի Grotten բառի դիմացը, որ նշանակում է անձաւ, քարայր և այլն:

Մենք հարկաւ հեռու ենք այն մտքից, որ պահանջենք թէ բանաստեղծութիւնը պէտք է բառացի թարգմանել, սակայն անհրաժեշտ ենք համարում, որ բանաստեղծի մտքերը ճշգրտութեամբ և նոյնութեամբ արտայայտուին: Այս դէպքում մենք Բարխուդարեանի հայերէնի վերաբերմամբ խստապահանջ չենք, որովհետեւ 59 թ. մեր նորաբողոք աշխարհաբարը դեռ շատ անմշակ էր:

Ձնալելով երիտասարդ բանաստեղծի թարգմանութեան այս թերութիւններին, մենք լիովին արդարացի ենք գտնում Ս. Նազարեանի ասածը՝ թէ Բարխուդարեանը «ջերմ ու տաք սրտով զգայել է գերմանական բանաստեղծի հետ»:

Ինքնուրոյն ոտանաւորներից «կորած սէրը» սիրով վիշտն է լալիս, որովհետեւ

«վարդուհիս, հրեշտակ աղջիկը

Դեռ չտպրած վախճանեցաւ *»:

Այս ոտանաւորի մէջ իսկապէս բանաստեղծութիւն չկայ, այլ մի պատմութիւն՝ տաղաչափութեամբ գրուած: Այս տեսակէտից աւելի լաջող է երկրորդ ոտանաւորը «Ծոսակցութիւն լուսնակի հետ»: Այստեղ մուգան մի փոքր ժպտացել է ուսուցիչ-բանաստեղծին. նա աւելի համար-

*) Հիւսիսափալ, 1859. լույս. էջ 573—574. «Ժողովածուի» մէջ այս ոտանաւորը լոյս է տեսել համարն ամբողջովին փոփոխուած և «Թանկագին կորուստ» վերտառութեամբ: «Ժողովածու» էջ 35:

ձակութեամբ է գրիչ շարժել և զանազան պատկերներ նկարել. այդտեղ թէ ծերունին է աղօթում աշխարհի համար, թէ բանուորն է անքոռն տանջւում, թէ մայրն է քնքով սիրով զաւակին քնեցնում, թէ գողն է լանցաւոր մտքով մի տուն մտնում և թէ՝

«Տեսնում ես նոյնպէս դու կանաչ ալգում
Բո՛ւ մեղմիկ լուսով թուլ լուաւորում,
Երկու սիրական միասին նստած
Վարդի թփի մօտ սիրախօս լինում *):

Նոյն 1859 թ. «Հիւսիսափալլի» լաջորդ ամսաթերթերում միայն մի գրութիւն ենք գտնում Գ. Բարսեղազարեան ստորագրութեամբ. այդ մտածութիւնը վերտառութեամբ ոտանաւորն է՝ տպուած հոկտեմբեր ամսաթերթում: Այս չափաբերական գրութեան քիչ երեւում է պարզ, որ այդ միջոցին Բարսեղազարեանն արդէն լաւ ուսումնասիրել էր հայ ազգի անցեալ պատմութիւնը և ժամանակակից դրութիւնը. արդէն թախիժը պատում է նորա սիրտը և արտայայտւում գրութեան տողերում: Մտածութիւնք սկսւում է այսպէս.

«Նորին տրտմութիւն և դառն վիշտը
Ճնշում է անձս և մաշում հոգիս.
Արիւն է պատում իմ զգալուն սիրտը,
Տեսնելով թշուառ դրութիւնը ազգիս:
Ո՛վ իմ հայրենիք, խղճուկ Հայաստան,
Մինչև երբ արդեօք այդպէս պիտի մնաս,
Եւ երգիչներիցդ դու միշտ լաւիտեան
Միայն լաց և ողբ պիտի իմանաս:

Այնուհետև գիմելով ազգին՝ հարցնում է թէ մինչև երբ պէտք է մնայ քնած գրութեան մէջ և աւելացնում՝ թէ բաւական է, պէտք է թօթափել քունը, չորս կողմը նայել, իշել անցեալ փառքը և կորստաբեր թմրութիւնից զարթել: Բայց լոյսը չէ կորցնում, ոգեւորւում է և լաւ ապագայ գուշակում.

Երկինքը նոր կեանք է վիճակել քեզ,
Ապագայումը և պայծառ օրեր:

Մտածութիւնք վերջանում է մի ներբողով՝ ուղ-

*) Հիւսիսափալլ, նոյնը, էջ 575—576. Այս բանաստեղծութիւնը ժողովածուի մէջ տպուած է շատ քիչ փոփոխութեամբ—մի քանի բառեր միայն սրբագրուած են—Լուսնեակին վերնագրով:

դուած արն ժամանակուայ կաթողիկոս վեհափառ վշտա-
լի Մատթէոսին.

«Եւ տատուածնախր քո բարի Հալըը
Քահանայապետ Տէր Մատթէոսը,
Նա քեզ ցոյց կտալ արն ճանապարհը,
Որով պիտի գնաս դու դէպի լուսը» *):

Ինչպէս առաջ բերած հատուածներէց էլ կնկատե-
լնթերցողը, Բարեւոյթարեանի մուգան «Մտածութիւնք»ի
մէջ ևս բացակայ է. այստեղ կայ լոկ զգացմունք, վիշտ
և լուս՝ արտայայտուած անպաճոյճ խօսքերով և ազգա-
սիրական ոգւով, բայց բանաստեղծութիւն, մաքի թուիչք՝
չկայ:

1860 թ. Հիւսիսափայլի 3-րդ համարում տպուած է
«Քուիտին» անունը կրող մի վէպիկ, որ թարգմանուած
է Բարեւոյթարեանի ձեռքով գերմաներէնից և նուե-
րուած բժիշկ Յարութիւն Յովհաննիսեանցին **):

Թէև լայտնի չէ թէ «Քուիտինը» ո՞ւմ հեղինակու-
թիւնն է, սակայն գրուածքը ընթերցանութեան սիրուն
նիւթ է, հոգեբանական մոմէնտներով լի. ներկայաց-
նում է հօլլանդացի պատանի զինագործ — նկարիչ Քուի-
տինի հոգեկան դրական և առաքինի յատկութիւնները
և նրա գլխին եկած արկածքները: Որչափ որ վէպի-
կի նիւթը հետաքրքրական և խրատական կողմեր ու-
նի, այնչափ ևս թարգմանութեան լեզուն ծանր և
խրթին է. լի գրաբար բառերով և ձևերով: Բարեւո-
յթարեանը կարծես երկու աշխարհաբար լեզու է գործ-
ածում. նրա ինքնուրոյն ոտանաւորները պարզ և սա-
հուն, թէպէտ ոչ ճոխ, ոճով են գրուած մեծ մասամբ,
իսկ այս թարգմանութիւնը հակառակն է:

Հիւսիսափայլի նոյն թուի 4-րդ համարում գտնում
ենք Բարեւոյթարեանի մի փոքրիկ թարգմանութիւնը
«Փորձիչը» վերնագրով ***): Փորձիչը արեւելեան բնորոշ

*) Հիւսիսափայլ 1859. հոկտեմբեր. էջ 806—807. Այս
ոտանաւորը «Ժողովածուի» մէջ տպագրուել է միմիայն վեր-
ջին հատուածի ամբողջական փոփոխութեամբ աւղտեղ ալլ
ևս չէ լիչում Մատթէոս կաթ. անունը: Ժողովածու էջ 77—79.

**) Հիւսիսափայլ. 1860. № 3. էջ 165—207.

***) Նոյն. 1860. № 4. էջ 263—270. գերմաներէն բնա-
գիրը տպուած է «Hellermagasin» օրագրի 1840 թ. № № 21, 22.

շատկուժիւն կրող մի գրոյց է, վերցրած Երուսաղէմի հրէաների կեանքից. բաբբի Աբիմելէքը, որ յալտնի է ամբողջ քաղաքում իբրեւ սրբակեաց և բարեգործ մարդ՝ մի անգամ մեծամտութեամբ խուսափում է մի յանցաւոր աղքատից, որի բոլոր յանցանքն այն էր, որ օրէնքի հակառակ գինի էր խմել. աղքատը հասկացնել է տալիս նրան, որ թող այդքան չհպարտանայ, որովհետեւ կարող է պատահել, որ ինքն էլ փորձանքի մէջ ընկնի: Այս խօսքերի տպաւորութեան ներքոյ բաբբին *Արագի* մէջ փորձանքի է ենթարկուում և մարդ սպանելով բանտարկուում է: Արթնանալով նա զգում է, որ ամեն մարդ կարող է փորձանքի ենթարկուել և թողնում է իւր մեծամտութիւնը: «Փորձիչը», ինչպէս ասացինք, արեւելեան գրոյցի նմանողութեամբ է շարադրուած և ոչ մի առանձին արժէք չունի՝ ոչ գեղարուեստական և ոչ էլ բարոյական տեսակէտից: Գալով հայերէն թարգմանութեան, աւելի պարզ և մաքուր աշխարհաբարով է թարգմանուած, քան «Քուիտին»ը:

Հիւսիսափայլի նոյն տարուայ 6-րդ համարում երեք փոքրիկ հատուածներ կրում են Բարխուդարեան ստորագրութիւնը. մէկը արձակ թարգմանութիւն է գերմաներէնից «*Լուդովիկոս սաաննհէրնզերորդը Ստրասբուրգի մէջ*» վերնագրով *), իսկ երկուսը փոքրիկ բանաստեղծութիւններ են:

Արձակ թարգմանութեան նիւթը մի գրոյց է՝ թէ ինչպէս Ստրասբուրգ քաղաքը արտաքին մեծ շքեղութեամբ ընդունելով Լուդովիկոս XV-ին՝ զաւադրութիւն է սարքում նրա անձի դէմ և այդ անյաջող չարագործութեան փորձն անում է մի մանկահաս աղջիկ՝ տոգորուած իւր հայրենի քաղաքի ազատութեան գաղափարով: Գրուածքը գեղարուեստական ոչինչ արժէք չունի. թարգմանութիւնը գիւրութեամբ է կարդացւում:

Երկու փոքրիկ—մէկը բաղկացած է 4, միւսը 3 չորստողեան տուներից—բանաստեղծութիւններից առաջինը կրում է «*Նմանողութիւն Պուշկին բանաստեղծի*»,

*) Հիւսիսափայլ. 1860. № 6. էջ 424—432. Ընագիրը ապուած է նոյն «*Hellermagasin*» թերթի № № 48 և 49.

խակ երկրորդը «Ազատ թարգմանութիւն Պուլշինից»։ Երկուսն էլ սահման են. երկրորդն աւելի հաճութեամբ է կարդացուած։ Այս առաջին տպուած փորձն է ռուսերէնից և ռուս հեղինակի գրուածքի թարգմանութեան և կարելի է ասել, որ յաջող է, մանաւանդ ազատ թարգմանութիւնը *):

«Հիւսիսափայլի» 1861 թուի ամսատետրերի մէջ միայն չորս աշխատութիւն ենք գտնում Գ. Բարիսուդարեանի ստորագրութեամբ. երեքն ինքնուրոյն—«Առակ», «Չորս հսկայ» և «Առ իմ սիրելիին»—չորրորդը թարգմանութիւն—«Պուլշինատի»։ «Առակը» ճիշդ որ մի իսկական հեքիաթ է չափաբերական ձևով գրուած և իւր բարդութեամբ՝ լոկ երեակալութեան արդիւնք։ Նկարագրուած է մարդու և հրէշի մրցութիւնը և առաջինի յաղթանակը. հարուստ և ուրախ կեանք վայելող մի վաճառական ծանր հիւանդանալով՝ կորցնում է բոլոր գոյքը և աղքատանում. կինը չկարողանալով տանել այդ թշուառ կեանքը, անգութ կերպով արտաքսում է հիւանդ ամուսնուն տանից.

«Մինչև երբ պիտի ալսպէս չարչարիմ,

Կեանքս մաշելով ես քեզ կերակրեմ.

Վեր կաց, մարդ ես, գնահ, դուրսդ քարին տուր

Քա զաւակներին ճարիր կերակուր»։

Խեղճ մարդը մի կտոր հաց վերցնելով՝ հեռանում է տանից և անտառում պատահելով հրէշին՝ հետը մրցում է զանազան մտացածին հնարներով, փախցնում նորան և տիրանում նորա անթիւ գանձերին. այդ գանձերը ձիերին բարձած վերադառնում է կնոջ մօտ։ Գինը ոսկու գանձերը տեսնելով՝ անմիջապէս հրճուանքով ընդունում է իւր արտաքսած ամուսնուն.

«Ոսկու անունը երբ կինը լըսեց,

Բաց արեց դուռը, մարդու վրա վազեց,

Փաթաթեց նորան իւր կռների մէջ,

Եւ համբուրներին չէր երևում վերջ» **).

*) Այս երկու փոքրիկ ոտանաւորները լոյս են տեսել «Ժողովածուի» մէջ մի երկու աննշան փոփոխութիւններով։ «Ժողովածու» էջ 122 և 123.

**) Հիւսիսափայլ 1861. № 5. էջ 363—370. նոյնը և «Ժողովածուի» մէջ «Մարդ և հրէշը» անունով. էջ 103—113.

Նախորդ ինքնուրույն ոտանաւորներէ վերջը Բարսեղաբանը առաջ էր բերում գրուածքի բարոյականը. այստեղ այդ չկայ. ուստի պարզ չէ թէ հեղինակն Բնջէ ուզում ասել այդ առակով. արդեօք կնոջ անսրտութիւնն է ուզում պատկերացնել՝ թէ մարդուս հնարագիտութիւնն ու խելքը ջատագովել: Վերջինս աւելի մեծ տեղ բռնելով հեքիաթի մէջ, հաւանակած է, որ հեղինակն ուզեցել է արտայայտել մարդու խելքի գերազանցութիւնը՝ կոսիտ և կատաղի ուժի գէմ: «Առակի լեզուն սահուն լինելով՝ մուտք է գործել հայոց լեզուի դասադրքերի մէջ, չնայելով որ բաւականին երկար է (270 տող):

Ձորս հսկայ գրուածքը 18 ութտողեան տներից բաղկացած մի փոքրիկ սլօէմս է չորս գիւցազունների — Հայկ, Արամ, Տիգրան, Տրդատ — նկարագրութեամբ, որոնք՝

«Ամեն գիշեր մէջ գիշերին,
Այն ինչ խորին լռութիւն
Իջանում է, տիրում երկրին
և անջում է բնութիւն.
Արարատի սարերի վրայ
Խորհրդաւոր այդ ժամուն,
Բազմած սպիտակ ամպերի վրայ,
Գալիս են չորս Հակազուն»:

Այդ նկարագրում է այդ գիւցազունների արտաքին տեսքը յուզուած տողերով.

«Դոցա հասակն է վալելուն,
Լաւն ու պինդ թիկունքները,
Դէմքերը զուարթ և աչաւուրջ,
Հաստաբազուկ կռները.
Աչքերը կրակոտ և վառվռուն...»

Դոցա համառօտ պատմութիւնն անելուց յետոյ՝

«Հերքը սպիտակ ինչպէս այն ձիւն,
Որ Մասեաց գլուխն է ծածկում»:

Դիւցազուններից ամեն մէկը խօսում է իր արածների մասին և յանդիմանում այժմեան հայերին, որ չեն կարողացել պահպանել իրանց տուածները. Հայկը բացառանջում է.

«Լաւ էր ազատ մեռանէիք,
Քան ապրէիք ալդպէս ստրուկ...»

Արամը դժգոհութիւն է յայտնում.

«Իմ մեծամեծ աշխատանքներն
Դուք անպտուղ կացուցիք»...

Տիգրանը հաստատում է Արամի խօսքերը.

«Խօսքդ իրաւ է, պատուական անլը,
Տես իմ սպիտակ մազերը...»

Քաջ Տրդատը ողբում է.

«Ափսոս, դու ինքդ ստեղծեցիր
Քո բոլոր դժբաղդութիւն...
Ի՞նչ օգուտ մեծ քաջութիւնը,
Նրբ որ սրտերը մին չեն» *).

Այս գեղեցիկ, փոքրիկ դիւցազներգութեան մէջ թէ բանաստեղծութիւն կալ, թէ միտք և թէ զգացմունք. մարդ ափսոսում է թէ՛ երբ բանաստեղծը կարող է ալփալիս շնորհալի բան արտադրել, ինչո՞ւ է ժամանակ ու աշխատանք կորցնում՝ «մարդ և հրէշի սէս առակներ պատմելու վրայ:

«Ձորս հսկայ» գրուածքն ապացուց է, որ Շիլլերի ոգին արգէն ազդեցութիւն է ունեցել երիտասարդ բանաստեղծի մտքի վրայ:

«Առ իմ սիրելին» չորս վեցտողեան տներից կազմուած ոտանաւորը **) Բարխուդարեանի թույլ գրուածքներից մէկն է. մէջը աղ ու համ չկալ, այդ պատճառով և տպաւորութիւն չէ թողնում ընթերցողի վրայ:

«Փուլմինատին» - ծծմբառներ - փոքրիկ, 9 էջից բաղկացած, վիպական պատկերը, թարգմանուած է գերմաներէնից ***) նիւթն առնուած է իտալական կեանքի այն ժամանակաշրջանից, երբ դեռ իտալական պետութիւնը կազմուած չէր և Աւստրիացիք խիստ կերպով էին պատժում անկախութեան ձգտող իտալացիներին: Նրկու հարազատ եղբայրների միմեանց դէմ ունե-

*) Հիւսիսափալլ. 1861. №. 9. էջ 226—228. նոյնը և «Ժողովածուի» մէջ աննշան փոփոխութեամբ — աւելացել է ութ տողեան մի տուն — էջ 70—76.

**) Հիւսիսափալլ. 1861. №. 9. էջ 228. նոյնը և «Ժողովածուի» մէջ «Ի տրճեալ նորան» էջ 8.

***) Հեղինակի անունը չէ լինուած. բնագիրը տպուած է եղել («Gartenlaube» գերմանական շաբաթաթերթի մէջ (1858. №. 22):

ցած ատելութիւնը պատճառ է լինում մէկի դժբաղդութեան և միւսի գնդակահար լինելուն: Վեուլմինատին՝ թէև հաճութեամբ է կարդացում, սակայն մի առանձին արժէք չունի ոչ բարոյական և ոչ էլ վիպական տեսակէտից: Թարգմանական լեզուն թէև սահուն է, սակայն բնականաբար կրում է իւր ժամանակի դրօշմը.— «տեսանում եմ», «ինձ պիտոյ է», «եղբօր մահուց յետոյ», «ծաղր առնել», «ապստամբողական մտածութեամբ», «անախորժ զգացութեան» և այլն: *)

«Հիւսիսափայլի» 1862 թ. դեկտեմբերի №. գետեղուած են Բարխուդարեանի երեք աշխատութիւնները. մէկը թարգմանական, «Հայնացք դէպի ազատ իտալիա». երկուսը ինքնուրոյն բանաստեղծութիւն.— «Խօսք գէպի մի սիրուն» և «Կոյր երգիչը»:

«Հայնացք դէպի ազատ իտալիան» գերմանացի Ադօլֆ Շտաւարի իտալական ճանապարհորդութեան երկու փոքրիկ հատուածներն են: Շտաւարը ճանապարհորդելով նոր կազմակերպուած իտալական պետութեան մէջ,— 1861 թ. մեծ—ոգևորութեամբ է խօսում իտալական հանգամանքների մասին և գեղարուեստական նկարագրութիւններով արտայայտիչ է հանդիսանում ազատ իտալացիների հայրենասիրական գաղափարների: Արդէն չափնի է, թէ իտալացիք սրպիսի զոհաբերութիւններով ձեռք բերին հայրենիքի ազատութիւնը. ոգևորութիւնն այն աստիճանին էր հասնում, որ զէնքի անօովոր պատանիներն անգամ թողնելով ծնողական տունը, փախչում, Գարիբալդիի բանակն էին մտնում: Այսպիսի պատանիներից մէկի մայրը գտնելով իւր զաւակին Գարիբալդու բանակում, ուզում է յետ տանել նորան և զօրապետն էլ համաձայնում է, ասելով որ ալդ երեխան չի կարող մի որ և է օգուտ բերել գործին. պատանու հայրենասիրական զգացմունքը միևուրուում է և արտասուաբին բացառանչում է. «ուրեմն զրեցէք ինձ մի թնդանօթի մէջ և արձակեցէք գէպի Աւստրիացիքը, որ ալդպիսով գոնեայ կարողանամ մի վնաս տալ նոցա»: **)

*) «Հիւսիսափայլ». 1861. № 9. էջ 211—220.

**) «Հիւսիսափայլ». 1862. №. 12. էջ 249—257. գեր-

Այս յօդուածի ընտրութիւնը յաջող է, սակայն ծանր-
ոճով է թարգմանուած:

«*ԵՍՍՍՐ ՈՒՆԻ մի ուրումն*» բանաստեղծութիւնը
նկարագրում է երիտասարդ գեղեցկուհւհո ժամանակի ըն-
թացքում փոխուելն ու թաւամելը և տարիքի ազդե-
ցութիւնը. այս ոտանաւորը յաջողաւոր շարքում չի
կարելի դասել: *)

«*Կոյր երգիչն*» ընդհակառակը բանաստեղծական ա-
ւելնով է գրուած և յուզում է ընթերցողի զգացմունքն
ու օրորում:

«Երկու աչքով կօր ծերունին,
Ձեռք տուած իւր որդուն,
Մի հասարակ ջութակ ձեռին
Ման է դալիս տանից տուն»:

Որդին կանգնեցնում է ծերունուն մի հարուստի տան-
առաջ, որի պատուհանից ցած է նայում մի գեղեցիկ
տիկին. ծերը երգում է. նախ ողբում է նա իւր կու-
րութիւնը և լիշում այն երջանիկ օրերը, երբ ինքն էլ
ուրիշների նման վայելում էր Աստուծոյ տուած բարիքը:

«(Եւ ք) համար պայծառ լուսով
Երբեմն արև փալկում էր,
Եւ հրաշալի բնութեան շքով
Եւ իմ աչքը դմակում էր»:

Բայց նա այնուամենայնիւ չէ գանգատւում Աստուծոյ
այդ պատժից, այլ վրդովւում է մարդկանց քարասըր-
տութեան վրայ, որովհետև՝

«Աստուած շնորհեց ինձ մի դստրիկ,
Գեղեցկութեամբ չկար հատը.
Իայց անօրէն և չար մարդիկ
Խլեցին ինձնից իմ բաղդը»:

Յետոյ նկարագրելով իւր դստեր շնորհալիութիւնն ու
առաքինութիւնը, ողբում է, որ մի մութը գիշեր յա-
փըշտակում են նրան իրենից:

«Յուսահատված վաղում էի
Խարխալելով դէս ու դէն.
Ա՛խ ես օղնել կարող չէի,
Եւ ծեր էի, կոյր, անզէն»:

մաներէն բնագիրը տպուած է Gartenlaube 1861. №. 6.

*) Նոյնը, էջ 258. «Ժողովածուի» մէջ նոյնը տպուած
է «Սիրունին» վերնագրով. էջ 14—15.

Պատուհանից լսող գեղեցկուհին արտասուում է, զուգուգու՜մ է. նա ճանաչում է իւր հարազատ խեղճ հօքը: Ընթերցողը սպասում է, որ ահա աղջիկը ցած կը վազէ, կգրկէ իրեն որոնող դժբաղդ երգչին, սակայն բանաստեղծն այլ կերպ է մտածել.

«Նա վեր առաւ իւր քսակը
Եւ ցած ձգեց ծերուկին.

«Ահա հալրիկ, իմ խեղճ հալրիկ,
Ահա, առ քեզ հացի դին»:

Խեղճ ծերուկին ճանաչելով աղջկայ ձայնը՝ բացագանչում է դառնազին.

«Դատրիկ, տուածդ հացի շատ է,
Դա դադաղիս կըլինի դին» *):

Միւս օրը թաղում են կոյր երգչին:

Որչափ որ այս չորստողեան 18 տներէց կազմուած ոտանաւորը լաւ տպաւորութիւն է թողնում՝ թէ բանաստեղծական և թէ լեզուի ճկունութեան և սահուն լինելու տեսակէտից, այնքան ևս զարմանալի է դորա մտքի հոգեբանական հակասութիւնը: Շնորհալի և առաքինի աղջիկը, որ իրեն փախցնելու ժամանակ «հալրիկ օգնիլը» է կանչում, երկար տարիներից լետոյ իբրեւ հարուստ տիկին ճանաչում է իրեն որոնող դժբաղդ հօրը, յուզւում է, լաց է լինում և... բաւականում է միմիայն մի քսակ հացի գին՝ տալով նորան:

ԻՍ. ՅԱՐՈՒԹԻՆԵԱՆՑ

(յաջորդ համարում)

*) Հէլսինգսփալը. նոյն. էջ 259. և «Ժողովածու» էջ 43